

JAZYK J. A. KOMENSKÉHO

* 28.3. 1592 Nivnice u Uherského Brodu

† 15.11. 1670 Amsterdam

Hláskosloví

- výjimky x nč. hláskosloví

1. dvojí l – ě

př. *zlato, blatem, miluje, žaludeček, mluvíti*
tělo – lok. o těle

2. měkké p´

př. *přip´al se* (= „připjal se“), *rozp´ali*

- kolísání samohláskové kvantity:
moravismy: *blato, hlina, žaba, špina*
délka u adverbí: *hůřejí, pevněji*
kolísání u imperativů: *kupůj, zkušůjte, nahlédní, sáhni*
- odchylky od současné spisovné češtiny:
uřad // ouřad, umysl // oumysl

Tvarosloví

- zbytky duálu
kolísání *nohama – nohami; rukou – rukách*
- slovesa na –ovati:
rozvracovati, stačovati, ušetřovati, probuzovati, zkušovati, vracovati, přemyšlovati – vedle přemýšletí)
- příslovce
lépeji // lépe // lép; déle // déleji; hůř // hůřejí; méně // méněji

Slovní zásoba

- deminutiva v Informatoriu školy mateřské
kalamáříček, káznička („kázeň“), modlitbičky, mraveneček, rozumek, teménko, ustečka
dětská slova: [děti],... *v druhém teprv a třetím roce začínají porozumívati, co papa jest, co bumba, co chléb... co člověk, co kravička, co psíček...*

pozn. ad funkce deminutiv obecně – Ivan Medek

http://www.bbc.co.uk/czech/domesticnews/story/2004/06/040616_radiofejton.shtml

- lexikální moravismy ve Dvěřích jazyků odevřených

konoušení (= „konejšení“), *ochalebně*, *ochalebnot* (= „lichotný, lichotnost“), *pálené* (= „kořalka“), *pleštiti* (= „plesknout“), *švárnost* (= „působ(nost)“)
 distributivní slovesa: *pomeškati*, *pozpívati*, *ponabrousit*, *poseznámiti se*, *povycvičiti se*, *porozprávěti*

● neologismy u Komenského ve srovnání s Husem

Hus	Komenský
1. nositelé záporných vlastností: <i>obžerník</i> , <i>radovník</i> , <i>krkač</i> („kdo nerozumně mluví“)	slabší emoc. náboj <i>kolotání</i> , <i>lopotování</i>
2. negativní činnosti: <i>pickovati se</i> („cpát se, hltavě a přes míru jíst“), <i>labužiti v čem</i> („libovat si v něčem“)	více kladných (deminutiva, př. viz výše) <i>samosvojnost</i> – „když ... člověk sám svůj chce býti“
3. tělesné jevy: <i>chřípěti</i> („chraptět“), <i>blikotati na oči</i> („špatně vidět“)	<i>každodeniček</i> - deník

● přejímání cizích slov

Hus „*toť viklefista, neposlúchá cierkvi svaté*“

Komenský

přikazatel x *preceptor* (= „vychovatel“)

z latiny:

exces = „výstřednost; přemíra“; *partikulární* = „dílčí, zvláštní“;
reformací = „náprava“

z němčiny:

mustr, *šacovati* = „oceňovat“, *troštovati se* = „utěšovat se“

z franc.:

drakon = „dragoun“

z ital.

štylét = „dýka“, *artyšok*

slovník **Thesaurus linguae bohemicae** (Poklad jazyka českého) – dochované torzo

BAROKNÍ MLUVNICE ČEŠTINY (I.)

od poloviny 17. století

- Jan Drachovský: *Grammatica boemica in V [quinque] libros divisa*, rkp. asi 1640, ed. Matěj Václav Štejer 1660
- Jiří Konstanc: *Lima linguae, tj. Brus jazyka českého*, 1667
 odtud „brusič“, jinak i „purista“ (z lat. *purus* = „čistý, ryzí“)
- Matěj Václav Štejer: *Výborně dobrý způsob, jak se má po česku psáti neb tisknouti* (též *Žáček*), 1668

